

Van stokje tot vals drieluik

Op 13 mei 2010 is een nieuw standbeeld van Johan van Oldenbarnevelt geplaatst, gemaakt door Ingrid Mol. Het staat in de tuin van het woonhuis uit zijn jeugd, Bollenburg (Muurhuizen 19). Je kunt het het beste zien vanaf de Zuidsingel. Bij die gelegenheid gaf Ingrid aan Museum Flehite een bijzonder boek ten geschenke, dat zij had gekocht bij de voorbereidingen en waarvan het titelblad is verwerkt in de leeuw aan de Zuidsingel. De schenking aan het museum is denk ik wel terecht. Het museum heeft al een voorliefde voor Johan van kort na de oprichting van de Oudheidkundige Vereniging Flehite in 1878.

door GERARD RAVEN

VERZAMELWOEDE

Toen de Vereniging in 1878 werd opgericht was dat een verzameling van notabelen die trots waren op hun stad en haar geschiedenis. Van deze leden met invloed werd verwacht dat zij zich inzetten, met name voor het museum. Dat kon zijn als bestuurslid, maar nog méér door hun eigen bijdrage te leveren in de vorm van schenkingen. Een aankoopbudget bestond niet; men kocht iets zelf aan en schonk dat aan het museum. Oprichter en eerste voorzitter kapelaan Van Rootselaar was al een bewonderaar van Oldenbarnevelt en had van hem een penning en enkele prenten van de executie. Maar in 1880 stelde hij in de bestuursvergadering voor: 'De Vereeniging [...] zal zich bijzonder toelagen op een verzameling van alles wat op de nagedachtenis van Jan van Ol-

denbarneveld betrekking heeft, en zulks met het doel, om het eerste begin te stellen van een monument in de stad zijner geboorte, den grooten "goeden Vaderlander" waardig.' Dat werd unaniem geaccepteerd en daarop schonk Van Rootselaar zijn miniverzameling.

Ook andere bestuursleden lieten zich niet onbetuigd. Zo kon datzelfde jaar een tweede penning worden aangekocht en in 1888 een zilveren plaquette (zie pagina 6), die maar liefst fl 96 kostte! Toen men in 1893 een bibliotheek opzette hoorde het thema Johan van Oldenbarnevelt daar natuurlijk ook bij.

Op de hierboven afgebeelde foto van de Oldenbarneveltverzameling kort na 1900 valt op dat die 25 jaar na de oprichting nog maar weinig voorstelde. Intussen moest Flehite concurreren met andere steden waar de Johan-manie ook toesloeg: Amsterdam

met zijn Rijksmuseum, Den Haag als plaats van regering en executie, en Rotterdam waar Johan éérs pensionaris was geweest. In Den Haag heeft men bijvoorbeeld een Wedgwood-borstbeeld, het Historisch Museum Rotterdam heeft Johans bril en in het Rijksmuseum hangt het beulzwaard van 1619.

STOKJE

Toch zou dat juist kort daarna veranderen. In 1902 kwam het welgestelde bestuurslid A.M. Tromp van Holst met een nieuwe verzameling boeken en prenten en een zeer vroege Amsterdamse krant met het bericht over de executie. Maar een nog grotere sensatie was in 1903 het bekende Stokje van Oldenbarnevelt (zie foto rechts). Dat werd geschonken door niemand minder dan de commissaris van de Koningin in Utrecht, A. baron Schimmelpenninck van der Oye

van de Poll en Nijenbroek. Dit was de aanleiding voor nieuwe actie voor het standbeeld waar de OVF al sinds 1884 voor ijverde. In hetzelfde jaar maakte voorzitter en kunstenaar O.G.H. Heldring een gipsen borstbeeld om de fondsenwerving op weg te helpen. In 1911 kon het bronzen borst-

beeld worden onthuld op het Stationsplein (nu bij het gymnasium).

Een volgende mijlpaal was de verwerving van een eerste schilderij in 1930 (zie afbeelding boven). Het was ook meteen een topstuk waarop ik nog terugkom. Dit was aanleiding voor de eerste tentoonstelling over Johan (in 1928 was men begonnen met wisselexposities). Daarna volgde een tweede expo in 1969. Maar verdere interessante stukken zijn pas verworven in de tijd van Burchard Elias: drie schilderijen en twee stukken porselein.

COLLECTIE JOHAN VAN OLDENBARNEVELT VAN MUSEUM FLEHITE						
	16xx	17xx	18xx	19xx	20xx	<i>totaal</i>
schilderijen	3		3			6
aquarellen			5			5
tekeningen	2	2	5	1		10
prenten	10	12	7	8		37
plaquettes	3		2			5
penningen	3			2		5
beelden		1		1		2
overig			1	12		13
boeken	60	12	44	54	4	174
<i>totaal</i>	81	27	67	78	4	257

SAMENSTELLING

Alles bij elkaar heeft het museum veel minder voorwerpen dan eerder is gemeld. Maar dan heb ik het ook over verschillende voorwerpen (zie kader boven). Het museum heeft enkele jaren geleden de tekeningen van wapenborden overgedragen aan Archief Eemland en onlangs is een 19e-eeuws schilderij teruggegaan naar de eigenaar; die zijn dus niet meegerekend.

Onder de restgroep de sjerpen die vermoedelijk zijn gedragen bij de onthulling van 1911, maar ook een asbakje met dat beeld. De boeken uit de vroege 17e eeuw zijn vooral pamfletten rond Johans machtsstrijd en proces. Een pamflet was een brochure waarin iemand zijn mening gaf over een actuele zaak; tegenwoordig zou je in een praatprogramma op tv komen of een website maken. Dat was toen ondenkbaar, omdat er sprake was van censuur van de pers. Veel pamfletten verschenen daarom anoniem. Gezien de aantallen moeten ze

goed gelezen zijn, door de elite en vermoedelijk ook door de middenstand. Maar ook daarna is er veel over Johan gepubliceerd. Een nieuwe golf vinden we in de 19e eeuw, wanneer men teruggrijpt op zijn lot in het kader van nieuwe politieke discussies, maar ook begint met de uitgave van bronnen. Uit de 20e eeuw dateren biografieën voor een breed publiek en dat gaat nu nog door. Johan is dus beslist niet vergeten.

Als we op de perioden letten valt op dat Johan eigenlijk altijd de belangstelling heeft weten vast te houden. Er is een terugval in de 18e eeuw, maar niet bij prenten en boeken uit de Patriottentijd. Verder valt juist een aantal malen op hoe weinig er met Johan is gedaan, bijvoorbeeld op het gebied van penningen en souvenirs.

DE COLLECTIE JOHAN VAN OLDENBARNEVELT VAN MUSEUM FLEHITE

TOPSTUKKEN

Het kostbaarste stuk uit de verzameling is ongetwijfeld het al afgebeelde portret uit 1617 door Michiel van Mierevelt. Het Rijksmuseum is er jaloers op. Er is soms getwijfeld of het echt de meester zelf is die dit stuk maakte. Gezien de kwaliteit van het schilderwerk en de hoge positie van de opdrachtgever lijkt dat onterecht.

Een drieluikje uit de 15e eeuw (zie foto's boven) is het bewijs dat Johans voorouders van adel waren. Dat was van belang in een tijd dat je afkomst zwaar telde. Zeker in regeringsstad Den Haag, en nog meer als je uit Utrecht kwam in plaats van uit Holland. Je kon zo'n handicap repareren door een

valse stamboom. En dat is ook hier het geval, want het drieluikje is pas van circa 1615; dat weten we door jaarringonderzoek aan het hout. Johan heeft het vermoedelijk op zicht gehad, want de tekst van de buitenzijde bevindt zich ook in zijn persoonlijk archief. Maar hij heeft het uiteindelijk niet gekocht...

Het boek dat we op 13 mei ten geschenke kregen van Ingrid Mol is een bundel van drie pamfletten, waarvan het eerste de *Remonstrantie* is uit 1618. Hierin verdedigde Johan zich tegen de verdachtmakingen van de tegenpartij onder prins Maurits. Het hielp niet, want kort daarna werd Johan gearresteerd en een jaar later ter dood veroordeeld.

Juist het schijnproces tegen Oldenbarnevelt deed de harten sneller kloppen, omdat het hier ging om de fundamenten van de

nieuwe Republiek: democratie (lees: machtsverdeling tussen de elites), vrijheid van meningsuiting, vrijheid van godsdienst. Ik werd daar opnieuw bij bepaald doordat onze Iraanse gebouwbeheerder Khosrow Rahmānfard het stokje van Johan als zijn favoriete voorwerp koos (*Kroniek* juni 2009). Hij was immers juist daarvoor uit zijn land gevlucht. Doordat Johan verloor is de staatsontwikkeling in ons land vertraagd, maar gelukkig is dat na Maurits' dood in 1625 bijgetrokken. Toen durfden velen pas hun mond open te doen en kwam ook de stroom van Johan-souvenirs op gang.

Meteen in 1619 schreef Joost van den Vondel zijn toneelstuk *Palamedes oft vermoorde onnooselheid*, dat in 1625 werd gepubli-

ceerd en opgevoerd. Wij hebben een *Amersfoortse* druk uit 1705. Ook het *Stokje van Oldenbarnevelt* is bekend geworden door Vondel. Zijn gelijknamige gedicht maakte het tot symbool van alles wat fout was in 1619, al is het pas geschreven in 1657. Eeuwenlang dreunde het na in ons collectieve geheugen. Terecht is er in 2001 een apart boek aan gewijd. Als er dus iets in het Nationaal Historisch Museum getoond moet worden, dan is het wel dit stokje. Alleen...

Op deze gravure van Klaas Jansz Visscher (circa 1630) zien we Johan op het schavot, op het Binnenhof in Den Haag.

Onthoofding van Johan op prent van Simon Fokke, 1754.

het originele handschrift van het gedicht zit vast aan een ander stokje, dat Vondel gezien zou hebben bij de familie van Johan. Het bevindt zich nu in het Rijksmuseum (dat er trouwens nóg een heeft)! Hebben wij dus wel het echte stokje? Daarover brak in Nederland een ware pennenstrijd uit toen Flehite in 1903 haar exemplaar kreeg. Natuurlijk was conservator W. Croockewit er vast van overtuigd dat hij het enige echte in handen had. Dat betoogde hij dan ook met kracht van argumenten in de landelijke pers. Het zou te zien zijn op een prent van 1670. Toch wist hij wel beter, want had

hij twee jaar eerder niet het stokje met het gedicht door zijn handen zien glippen? Nog in 1947 geloofde men graag zijn versie:

'Zeg niet, dat dit stokje in het Rijksmuseum bewaard wordt. Wie in Amersfoort nog iets weet van zijn museum "Flehite", waar nog zo talrijke geschriften liggen van deze oude stadgenoot, zal u tegenspreken met klem van argumenten. Hij zal u wijzen op een vier-tal stokjes, die ook – misschien wel met opzet – in Flehite bewaard worden en die afkomstig zijn van een Amersfoorts notaris. Zoals die notaris, zal hij dan zeggen, had ook Van Oldenbarneveldt meer dan één stok. Dat in Amsterdam met zijn koperen

knop kan heel goed van hem geweest zijn, maar dit hier, met de houten knop, is het echte, het stokje, dat hem steunde op zijn laatste gang.'

Een bijzonder stuk is het borstbeeldje van Loosdrechts porselein (circa 1780) op de foto links. Uit de 19e eeuw dateert een kleine serie mooie aquarellen met portretten van de familie Van Oldenbarnevelt. De aardigste vind ik die van zijn moeder Deliana van Weede (zie foto onder). Ik betwijfel echter of de afbeelding betrouwbaar is.

Maar ook in de 20e eeuw was Johan present. We vinden hem op een tabaksdoos uit de jaren dertig. Drukkerij Van Wijngen was gevestigd in Bollenburg en heeft de naam in (of kort voor) 1935 veranderd in 't Huis van Oldenbarnevelt. Het stedelijk gym-

nasium werd in 1933 naar de staatsman genoemd. Maar het indrukwekkendst is het hierboven afgebeelde schilderij dat het kunstenaarsduo Ravage maakte voor de tentoonstelling die nu in het museum te zien is. Het is de levendigste voorstelling van de executie en bovendien geplaatst in de lijst van een regentebord uit onze collectie. De conservatoren hebben meteen een optie genomen en hopen het te verwerven. Vereniging en Museum kunnen trots zijn op deze verzameling. Het is een van de beste in dit land en er zitten prachtige topstukken bij. Er verschijnt geen boek over Johan of wij zijn daarbij betrokken. Dat zegt genoeg.

BRONNEN

- B.G.J. Elias, 'Flehite en het standbeeld van Johan van Oldenbarnevelt', *Flehite* 11 (1979) 8-9.
- B.G.J. Elias, *Flehite 1878-2003. Geschiedenis van een Vereniging en een Museum* (Amersfoort [2005]).
- Geert Janssen, *Het stokje van Oldenbarnevelt* (Hilversum 2001).
- *Maandblad Oud-Utrecht* 20 (1947) 87 (stokje).
- Gerard Raven, 'Steun en toeverlaat in barre tijden', in *Verzamelen in Vereniging* (Amersfoort 2004) 46-47 (stokje).

Gerard Raven is conservator van Museum Flehite.